

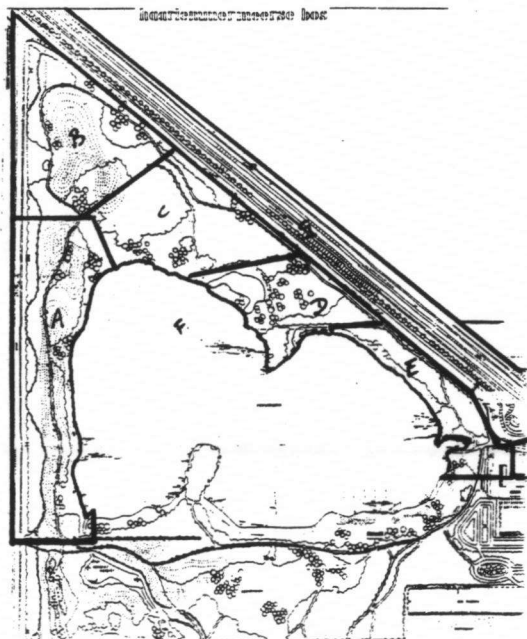
Het Haarlemmermeerse Bos, Broedvogelinventarisatie 1993 en een voorstel voor nieuwe natuur

'één van mijn vroegere burens gaf veel om de natuur, al schaarde hij stadsparken, Betuwse boomgaarden, Haarlemmermeerse polders en dahliaperken met groot genoegen ook onder die noemer. Laten we zeggen, hij was graag buiten'
Joost van Schoorl, *Vogels* nr 72

Bert Jan Bol & Coen Looij

Inleiding

De sector Groenvoorziening van de gemeente Haarlemmermeer heeft ons bij de start van het broedseizoen 1993 verzocht een inventarisatie van de broedvogels in het Haarlemmermeerse Bos uit te voeren, ten einde deze gegevens bij het beheer van het bos te kunnen betrekken. Deze opdracht was voor ons een uitdaging om tevens een voorstel voor natuurontwikkeling te maken om delen van het bos een meer ecologische waarde te geven.

Figuur 1. Het onderzochte deel van het Haarlemmermeerse Bos, onderverdeeld naar zeven zones (A t/m G).

Besloten is het noorden en westen van het bos te onderzoeken, omdat deze de meest natuurlijke delen van het bos vormen en hier sprake is van de minste recreatiedruk. Om de gegevens voor het beheer zo goed mogelijk te kunnen gebruiken worden de resultaten van de inventarisatie per gebiedszone in kaart gebracht. De beplanting en landschappelijke invulling van het bos hebben tot een indeling van 7 zones geleid (zie figuur 1).

Er is volgens de BMP-methode geïnventariseerd (Van Dijk, 1993). We hebben zeven bezoeken gebracht, en wel op: 30 april, 6 mei (avondbezoek), 9 en 23 mei, 13 en 27 juni en 18 juli 1993. Een telling eind maart en medio april heeft niet kunnen plaatsvinden, omdat het verzoek van de gemeente pas medio april is gedaan. Hierdoor kunnen van enkele 'vroege' soorten de resultaten iets lager zijn uitgevallen.

De broedvogels van het Haarlemmermeerse Bos

Het onderzochte noord-westelijke deel van het Haarlemmermeerse Bos heeft een redelijke broedvogelpopulatie. In totaal zijn 35 soorten als broedvogel vastgesteld; met meer dan 250 broedparen (zie tabel 1).

Tabel 1. Aantallen territoria in het NW-deel van het Haarlemmermeerse Bos in 1993. Tussen haakjes staan de afkortingen die in de figuren 4 en 5 gebruikt worden.

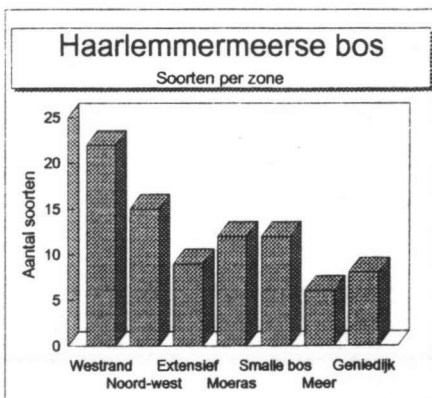
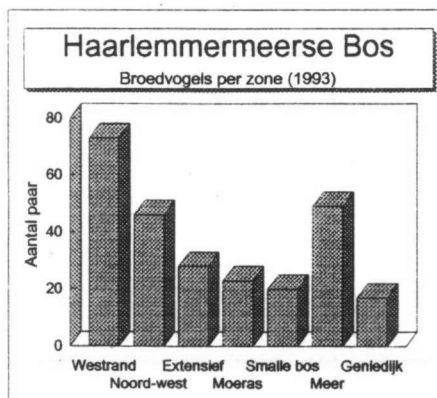
Soort	Aantal	Soort	Aantal
Fuut (Fu)	12	Zanglijster (Z)	1
Nijlgans (Nijl)	1	Kleine Karekiet (KK)	19
Wilde Eend (We)	17	Spotvogel (SV)	2
Kuifeend (Ke)	1	Braamsluiper (BS)	1
Waterhoen (WH)	5	Tuinfluitter (T)	7
Torenvalk (Tv)	1	Zwartkop (ZK)	12
Boomvalk (Bv)	1	Tjiftjaf (Tj)	14
Meerkoet (MK)	13	Fitis (F)	15
Houtduif (HD)	24	Staatmees (SM)	2
Tortelduif (TD)	4	Pimpelmees (P)	12
Koekoek (Koe)	1	Koolmees (K)	11
Ransuil (Ru)	4	Boomkruiper (BKr)	2
Grote Bonte Specht (GBS)	1	Vlaamse Gaai (VG)	3
Winterkoning (W)	23	Ekster (E)	7
Heggenus (HM)	4	Zwarte Kraai (ZKr)	2
Roodborst (R)	11	Huisduif (H)	+
Nachtegaal (N)	4	Rietgors (RG)	1
Merel (M)	18		

Het onderzochte gebied is $\pm$ 40 ha groot inclusief de Geniedijk, zodat gemiddeld per ha ruim 6 paar broedvogels voorkomen. Als we het onderzochte gebied per zone bekijken, dan blijkt er evenwel geen sprake te zijn van een evenredige verdeling van het aantal territoria over het terrein (zie figuur 2). Met name de westzone en noordwest hoek blijken bijna 50% van de totale broedvogelbevolking te bevatten. Ook is in deze delen de soortenrijkdom het hoogst (figuur 3). Dit gebied kent de meeste ondergroei en de recreatiedruk is er lager dan in andere delen van het bos. In dit deel van het bos komen dan ook gemiddeld 8 broedpaar per ha voor.

Het aantal holenbroeders is ondervertegenwoordigd, omdat het bos nog te jong is. Voor enkele soorten zijn in het verleden nestkasten opgehangen. Bij controle bleken deze goed bezet te zijn (bezettingspercentage van 90%), met name door Koolmees, Pimpelmees en Boomkruiper. Één Bosuilekast bleek een wel erg ruime behuizing voor een Koolmees. Het aantal vastgestelde Kool- en Pimpelmezen is dan ook voornamelijk beperkt door het ontbreken van voldoende natuurlijke holten, terwijl de kunstmatige woonruimten vrijwel volledig bezet zijn.

De broedvogels per zone

Hieronder volgt een beschrijving van de aantallen broedvogels van de belangrijkste zones. Tevens worden hierbij voorstellen voor natuurontwikkeling geplaatst.

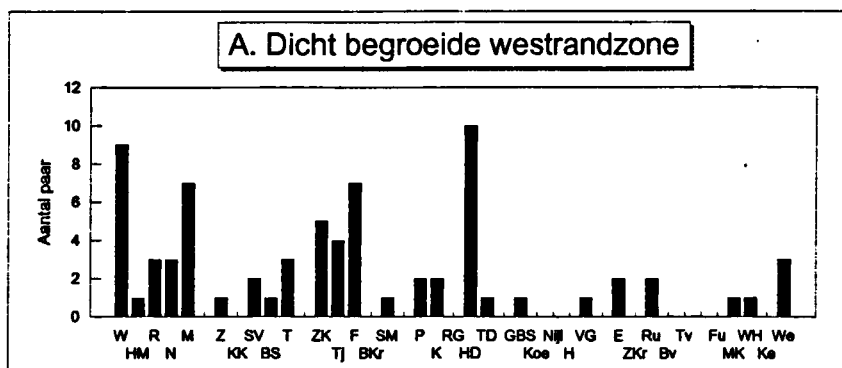
Figuur 2. Verdeling van het aantal broedparen per zone.

Figuur 3. Verdeling van het aantal soorten per zone.

Dichtbegroeide westrandzone (zone A)

Deze zone loopt tussen de IJtocht en het grote meer. Het bosstruweel wordt gekenmerkt door een dichte begroeiing. Met name in de begroeiing aan weerszijden van een onverhard ruiterspad komen de meeste broedparen voor. In deze zone komt bijna 30% van de broedparen van het onderzochte deel van het bos voor. Tevens blijkt in dit deel van het geïnventariseerde gebied de grootste soortenrijkdom aanwezig te zijn, namelijk 24 vogelsoorten.

Bij het onderzoek zijn de soorten die langs de oever van de IJtocht broeden meegenomen. Grote Bonte Specht, Nachtegaal, Zanglijster, Spotvogel en Braamsluiper komen vrijwel alleen in deze zone voor. Houtduif, Ransuil, Winterkoning, Merel, Tuin-fluiter, Zwartkop, Tjiftjaf en Fitis komen hier in de hoogste dichtheden voor (figuur 4).

Figuur 4. Verdeling van het aantal paren per soort in de dichtbegroeide westrandzone. Afkortingen zie tabel 1.

Ten aanzien van natuurontwikkeling:

De dichte (onder)begroeiing en de perifere ligging ten opzichte van de intensieve recreatie zijn de bepalende factoren voor de geconstateerde hoge dichtheden en grote soortenrijkdom. Ze maken deze zone voor vogels op dit moment het meest interessant.

Gezien deze resultaten dient in het belang van de vogelstand geen verdere uitdunning plaats te vinden van het struweel, zoals dat in 1993 heeft plaatsgevonden in de noordwesthoek van het bos.

De Houtduif is een kenmerkende soort van de dichtbegroeide westrand van het Haarlemmermeerse Bos. Foto: Piet Munsterman.

In het Groenstructuurplan Hoofddorp is aangegeven dat "de IJtochtzone zich moet ontwikkelen als bosstruweel dat zich zowel in het Haarlemmermeerse Bos als Staatsbos voortzet". Ook door de gemeente wordt geconstateerd dat de tocht niet optimaal is ingericht voor ecologische ontwikkeling. De westzone van het bos is vanuit ecologisch oogpunt dan ook verder te verbeteren door de strook tussen de boszone en de IJtocht aan te passen. Momenteel is dit een grasstrook van ± 10 meter breed. Als beperking geldt hier de hoogspanningsleiding, zodat er geen bomen mogen worden geplant.

Voorgesteld wordt om een langzaam aflopende waterrietzone te ontwikkelen die als ruigtezone langzaam overgaat in het huidige bosstruweel.

De steile kant van de IJtocht kan hier worden afgevlakt over een breedte van bijv. 5 meter. Dit versterkt de reeds ingezette ontwikkeling in het Voorkanaal, hetgeen weer aansluit bij het provinciale beleid voor versterking van de rietlanden,

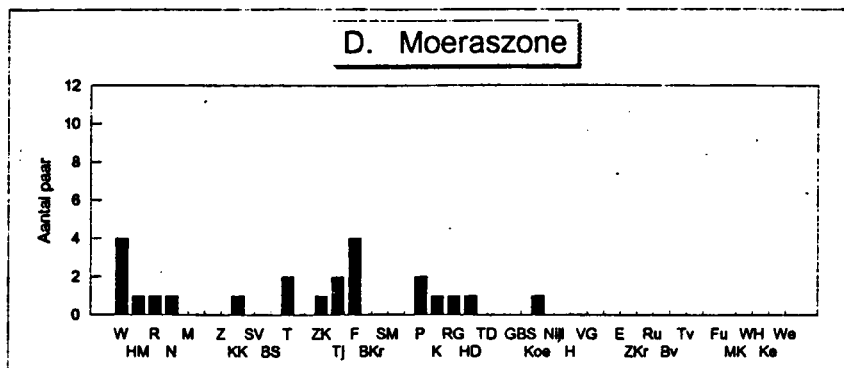
zoals weergegeven in 'Rietlanden en Moerassen in Noord-Holland' (Provincie Noord-Holland, 1990). Deze zone kan worden ingezet vanaf de kruisweg tot aan de Geniedijk. Zoals aangegeven in de gemeentelijke notitie is dit zelfs langs de wijk Overbos door te trekken.

De westzone in het Haarlemmermeerse Bos is reeds een vogelrijke strook, zo niet dé meest vogelrijke zone, zoals uit de inventarisatie blijkt. Met relatief simpele aanpassingen en geheel in overeenstemming met het gemeentelijk Groenstructuurplan is deze zone ecologisch nog aantrekkelijker te maken. Soorten als Fuut, Winterkoning, Heggemus, Rietzanger, Bosrietzanger, Kleine Karekiet, Fitis en Rietgors kunnen hier ondermeer van profiteren.

Moeraszone (zone D)

De moeraszone vormt een zeer grote afwisseling met de overige beplanting in het Haarlemmermeerse bos. Zo staan hier vele tientallen Rietorchissen en Dotterbloemen. De vele besdragende duindoornstruiken geven het landschap een fraai uiterlijk. Ook verspreide rietzones zorgen voor afwisseling. Het gebied heeft een hoge ecologische waarde.

De voor dit gebied kenmerkende soorten als Winterkoning, Kleine Karekiet, Tuinfluiter, Fitis en Rietgors blijken aanwezig te zijn. Tijdens een bezoek is een Bosrietzanger gehoord. Ook het voorkomen van één paar Nachtegaal geeft aan dat het gebied interessant is. De Koekoek werd in dit gebied het veelvuldigst gehoord, maar waar zou 't ei gelegd zijn?

Figuur 5. Verdeling van het aantal paren per soort in de moeraszone. Afkortingen zie tabel 1.

De Kleine Karekieten welke langs het meer zijn waargenomen, ter hoogte van de moeraszone, zijn opgenomen bij de resultaten van het meer (zone F). Opvallend is dat, in tegenstelling tot de hoge dichtheden in de rietkragen langs het meer, in de moeraszone zelf slechts één territorium van de Kleine Karekiet is vastgesteld. De verklaring hiervoor is ons inziens onder meer dat het gebied eenvoudig kan worden betreden vanuit veel kanten. Er zijn vele 'spontane paden' aanwezig, waardoor versnippering van de rietpartij optreedt. Voor de verschillende soorten rietvogels die er (kunnen) broeden is het biotoop daarom niet optimaal.

Ten aanzien van natuurontwikkeling:

Zoals betoogd wordt dit fraaie gebiedje doorsneden met vaak spontaan platgetrapte paden. Hierdoor kan de moeraszone zich niet verder ecologisch ontwikkelen dan de huidige status. Hoewel de bordjes 'verboden te betreden' zijn aangebracht, blijkt met name dat het voor honden met 'laarsdragende' eigenaren een geliefde doorsteek is.

Wij pleiten ervoor om de moeraszone een grotere ecologische status toe te kennen. Dit is mogelijk omdat het gebied binnen het bos een nog redelijk extensieve recreatiefunctie heeft. De volgende maatregelen worden voorgesteld:

- Het aanleggen van bredere watergeulen aan beide zijden van de bostoeegang tot het moeras, zodat geen betreding langs het meer kan plaatsvinden.
- Het bevorderen en vergroten van de plas/dras-situatie in het gebied.
- Het geven van een iets meer open karakter aan het bos aan de noordwestkant van de moeraszone met besdragende struiken en rietzones, zodat mogelijke uitwisseling met de moeraszone wordt vergroot. Zoals uit het onderzoek blijkt, herbergt dit stuk van het bos weinig broedvogels. De beplanting in betreffende bos is -voorzover wij konden nagaan- weinig gevarieerd en de ondergroei te gering.
- Het aanleggen van een struweel van dood hout langs het huidige moeras, zodat geen betreding kan plaatsvinden en de houtopslag zelf als broedplaats kan dienen (bijv. voor Winterkoning, Heggemus, mezen).
- Het toestaan van één pad, dat met houtrichels aan beide zijden wordt afgeschermd voor honden en pioniers. De toegang tot het pad wordt via een dichtklappend hek bereikt, zodat enige moeite moet worden gedaan om het gebied te betreden.
- Het eveneens aanleggen van een 'haag van houtopslag' langs het doorgaande verharde pad evenwijdig aan de waterstrook langs de Geniedijk.

- Het aanleggen van een palenrij van gevlochten wilgenhout in het meer, één of enkele meters uit de kant langs de gehele noordwestelijke oever. De Futen die in de rietkragen langs het meer broeden, alsmede Waterhoen, Meerkoeit en Kleine Karekiet profiteren hiervan op zeer 'recreatieve dagen'. Ook de visstand komt dit ten goede. Dit zorgt tevens voor 'beveiliging' tegen bootjes en zeilplanken in het riet.

Wij menen dat door bovenstaande maatregelen dit deel van het bos de belangrijkste natuurwaarde in het Haarlemmermeerse Bos kan krijgen.

Geniedijk (zone G)

Het Voorkanaal, parallel aan de Geniedijk, biedt met zijn weelderige bloei van Gele Plomp een fraai broedbiotoop voor Fuut, Wilde Eend, Waterhoen en Meerkoeit. Het broeden van de Fuut is hier dan ook goed gade te slaan. De Geniedijk zelf biedt helaas vrijwel geen nestgelegenheid, hetgeen blijkt uit de aanwezigheid van slechts vier soorten, waarbij de Torenvalk en één paartje Boomkruiper ook nog van een nestkast gebruik moeten maken. Het voorkomen van een territorium van de Boomvalk is bijzonder te noemen. Regelmatig werd het paartje jagend boven het Haarlemmermeerse Bos waargenomen. Op de Geniedijk zijn ook 2-3 paar Patrijzen waargenomen met jongen, afkomstig uit het erachter gelegen akkerland.

Ten aanzien van natuurontwikkeling:

Voor de Geniedijk moet een totaalplan komen, omdat dit als ecologische verbindingzone een veel belangrijkere plaats kan krijgen dan de huidige 'schapendijk'. De gemeente heeft dit onderkend, door de Geniedijk als Regionale Ecologische verbindingzone aan te wijzen in het Milieubeleidsplan.

Wij pleiten er voor van het Haarlemmermeerse Bos een voorschot te nemen op een uiteindelijk totale natuurlijke ontwikkeling van de Geniedijk, en wel op de volgende gebieden:

- Het gras vervangen door wilde bloemen. Dit zal een belangrijke uitwisseling met het bos teweegbrengen, zowel wat betreft flora als fauna. Akkerbloemen aan de akkerzijde van de dijk zullen alleen al voor de voedselvoorziening van de Patrijs een verbetering zijn.
- Een dubbele haag aanleggen aan de voet van beide zijden van de dijk. Om dit met name voor vogels interessant te maken is een dubbele haag noodzakelijk, omdat dit extra schuilgelegenheid biedt. In aansluiting op de beplanting van het bos valt bijvoorbeeld te denken aan een meidoornhaag. Een variatie van verschillende struiken is mogelijk nog interessanter. Indien voor dit deel van de Geniedijk nog pacht-

overeenkomsten lopen met boeren, dan kan ernaar gestreefd worden om reeds enkele meters aan de noordkant grenzend aan het akkerland van wilde bloemen te voorzien, afgezet met een dubbele haag. Een verlenging van de bestaande pacht-overeenkomsten in de naaste toekomst dient in verband met de ecologische functie van de Geniedijk ons inziens niet meer plaats te vinden.

- De vaarten aan beide zijden van de Geniedijk aan één kant minder steil te laten verlopen en dit met riet beplanten. In combinatie met het Voorkanaal en het voorstel voor de IJtocht biedt dit een uitstekende ecologische verbinding.
- De strook land tussen de Geniedijk en het akkerland, dat tussen een vaart en een sloot is ingeklemd als plas/dras-zone inrichten met een verlaagde oever. Met name voor steltlopers kan dit een gunstig biotoop worden.

Resultaten overige zones

Noordwesthoek (zone B). Een heuvel in het populierenbos vormt de kern van deze zone. Het lagere deel is vochtig. De ondergroei is zeer dicht, zeker langs het wandel/fietspad eromheen. De broedvogels zijn vooral in de ondergroei aanwezig. De hoge populieren zijn in het algemeen in trek bij Tortelduif, Houtduif, Ransuil, Grote Bonte Specht en Tjiftjaf. Zowel wat betreft het aantal broedparen (16% van het totaal) als het aantal soorten (17) zijn vooral de zangvogels nadrukkelijk aanwezig. Ook hier vormen de relatieve rust en de ondergroei de belangrijkste voorwaarden voor de rijkdom.

Extensief beheerde vochtige boszone (zone C). De extensief beheerde vochtige boszone bestaat hoofdzakelijk uit twee dicht begroeide populierenbossen, zonder open plekken, met een weinig gevarieerde ondergroei in het centrale deel. Langs de randen is de ondergroei afwisselender. Opvallend is dan ook dat de meeste soorten en aantallen vogels zich met name aan de randen ophouden. Een elftal soorten is slechts in deze zone vastgesteld, ondanks het feit dat deze zone extensief beheerd wordt. Een grotere variatie in bos met kleine open plekken en gevarieerde ondergroei (besdragende struiken) lijkt wenselijk.

Smalle boszone (zone E). Deze zone, vanaf het moeras richting de IJweg, kent nog een redelijke ondergroei. Dit verklaart dat hier toch nog 13 vogelsoorten broeden. Veel soorten zijn te vinden in de bosstruwelen rond de kom in het meer aan de oostzijde en tussen het meer en de boerderij. De ondergroei is hier dan ook compleet.

Het Grote Meer (zone F) herbergt slechts zes soorten broedvogels. Deze zorgen echter wel voor 21% van het totale aantal territoria. De Fuut is nadrukkelijk aanwezig met 10 broedparen. Wilde Eend en Meerkooi blijven daar net onder. Grote aanwezige met 18 paar is de Kleine Karekiet, welke vrijwel in iedere rietkraag langs het meer te vinden is. Hierdoor is deze zanger zelfs qua aantal broedparen de derde broedvogel van het onderzochte deel van het Haarlemmermeerse Bos.

Tot slot

Het inventariseren van het Haarlemmermeerse Bos levert toch leukere resultaten op dan in eerste instantie mag worden verwacht in een zo intensief recreatief bos. Door de resultaten naar vegetatiezone te presenteren, blijken grote verschillen aanwezig. Bij het beheer van het bos, afgestemd op deelzones, kan hierdoor meer rekening met de vogelstand gehouden (gaan) worden. Bepaalde zones zijn zelfs uitermate geschikt -zoals aangegeven- om een grotere ecologische betekenis te krijgen. Dit is voor de vogelstand van belang en heeft ook de natuurrecreatie meer te bieden.

Broedvogelinventarisatie kan zo een uitstekende basis leggen voor beschermings- en beheersmaatregelen en levert bij toepassing dus een belangrijke meerwaarde op. Waar het nu op aankomt is de uitvoering! Wij verwachten dat de gemeente Haarlemmermeer deze uitdaging oppakt.

Geraadpleegde literatuur

- Dijk, A.J. van, 1993. Handleiding SOVON Broedvogel Onderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Gemeente Haarlemmermeer, 1992. Milieubeleidsplan gemeente Haarlemmermeer 1992-1995; Kiezen voor de Toekomst. Dienst Openbare Werken en Milieu, Hoofddorp.
- Hustings, M.F.H., Kwak, R.G.M., Opdam, P.F.M. & Reijnen, M.J.S.M., 1985. Vogelinventarisatie (Natuurbeheer in Nederland, 3). Pudoc, Wageningen.
- Provincie Noord-Holland, 1990. Rietlanden en moerassen in Noord-Holland; Meer kansen voor natuur. Onderzoeksrapport nr. 9, Dienst Ruimte en Groen, Haarlem.
- Wintjes, A., 1992. Groenstructuurplan Hoofddorp; Hoofddorp in het groen. Openbare Werken en Milieu, Groenvoorziening, Planvorming, gemeente Haarlemmermeer, Hoofddorp.

Bert Jan Bol, Nieuwe Meerdijk 222, Badhoevedorp
Coen Looij, Sonderholm 157, Hoofddorp